

Адамсень Ф.Ф., Сташкіна А.Ф.

**Наукова спадщина Є.В. Вульфа
в історії Кримської біології
та географії.**

(до 200 річчя створення

Нікітського ботанічного саду)

СІМФЕРОПОЛЬ - 2012

УДК [573+581.9(477.75)]:582:001(091)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Кримського ІАПВ НААН
(Протокол № 2 05.03.2012г.).

Рецензенти:

В.А. Вергунов - професор, директор Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН (Київ)

А.І. Ізотов - доктор сільськогосподарських наук (Кримський агротехнологічний університет).

Ю.В. Плугатар доктор сільськогосподарських наук (Кримський агротехнологічний університет).

Адамень Ф. Ф., Сташкіна А.Ф. Наукова спадщина Є.В. Вульфа в історії кримської біології та географії. (до 200 річчя створення Нікітського ботанічного саду), 2012. 21 с.

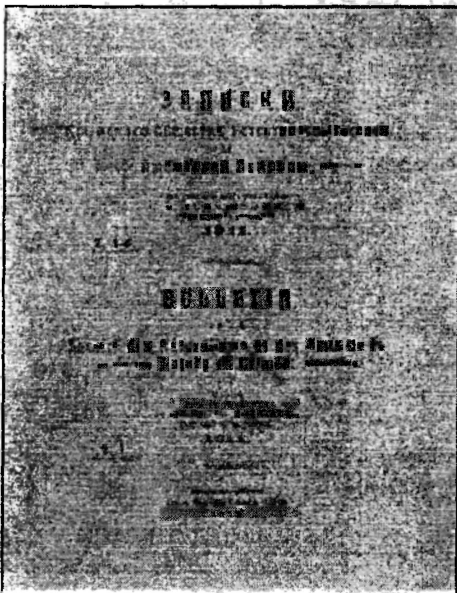
У даній роботі розглянутий науковий пошук Є. В. Вульфа, пронизаний блискучою дослідницькою діяльністю, яка охоплювала багато розділів як теоретичної, так і прикладної ботаніки, боротьбою за збереження кримської природи, розвитком заповідної справи.

У розвиток біологічної науки України ХХ століття суттєвий внесок зроблено професором ботаніки та систематики рослин, активним прихильником розвитку наукової думки у дослідженнях Кримського півострова Євгеном Володимировичем Вульфом. Він залишив після себе надзвичайно вагомий внесок у розвиток досліджень і науки, плідну творчу багаторічну працю. Творчий внесок видатного біолога сприяє інтенсивному розвитку фундаментальних досліджень, спрямованих на практичне вирішення проблем сучасної біології, плідний розвиток досвіду культивування ефірооїльних рослин, розробці питань про заповідній справі в Криму.

Науковий пошук Є. В. Вульфа пронизаний блискучою дослідницькою діяльністю, яка охоплювала багато розділів як теоретичної, так і прикладної ботаніки, боротьбою за збереження кримської природи, розвитком заповідної справи. Праці академіка відомі широкому колу науковців і практиків, перекладені, англійською, німецькою, французькою та іншими мовами.

Євгеній Володимирович Вульф народився 25 травня (6 червня) 1885 р. в Сімферополі в сім'ї нотаріуса окружного суду. Первинну освіту здобув в Сімферопольській чоловічій казенній гімназії. Після її закінчення в 1903 році, поступив на природне відділення фізико-математичного факультету Московського університету. Студентом, в 1905 р. проходив практику в природно-історичному музеї в Сімферополі. Заснований в 1899 р. за ініціативою С.А. Мокржецкого, цей музей з 1900 по 1914 рр. був центром по вивченню флори Криму. Його улюбленим предметом була ботаніка, якою він захопився ще в гімназичні роки. Свою освіту Є. Вульф з 1906 року продовжував у Відні, столиці Австрії, він поступив на факультет Віденського університету, щоб спеціалізуватися по ботанічній географії і систематиці рослин. Тут він вчився в Р. Веттштейна і Г. Гандель-Маццетті. Віденський університет закінчив в 1909 р., а в 1910 р. захистив

Записки Кримського товариства натуралістів

дисертацію «Про стерильність пилку в роді *Potentilla*». Успішно захистивши дисертацію, повернувся до Москви, та почав працювати практикантом в Московському ботанічному саду. Там він підготував декілька праць які детально описували флору Криму і Кавказу. У 1912 р. з'явилася його перша наукова робота «До ендемічної флори Криму».

Після виходу наукової роботи молодий вчений приступив до систематичного вивчення кримської флори. Деякі роботи Є. В. Вульфа, опубліковані в той час, виявилися програмними, визначальними подальший напрямок його наукової діяльності.

Наприклад, стаття до 50-річчя

від дня смерті засновника Нікітського саду Х. Х. Стевена, опублікована в 3-му томі «Записок Кримського ОЕІЛП». У ній учений висловив сподівання, що «на основі праць Стевена буде створена нова

«Флора Криму» (тобто нова монографія), як підсумок «післястевеновського» періоду історії вивчення рослинності Криму». Саме Є. Вульфу і судилося створити фундаментальну працю «Флора Криму», десять випусків якого видавалися з 1927 по 1969 рік, понад 40 років.

У 1912 році Євген Володимирович придбав ділянку землі в районі сучасного селища Малий Маяк (м.Алушта) і побудовану тут дачу назвав «Сельві». Це один з корпусів розташованого на території Малого Маяка пансіонату «Орел». Дача, побудована в популярному тоді стилі «модерн», з'явилася трохи раніше, ніж Євген Володимирович отримав призначення в Нікітський Ботанічний сад. Тут же вчений мав можливість спокійно готувати науково-дослідні матеріали, які через роки роки принесли йому світову славу.

В 1914 році Є. Вульф став магістром ботаніки і був призначений на посаду головного ботаніка Нікітського ботанічного саду. За словами його учня, відомого ботаніка професора Сергія Сергійовича Станкова, саме

з 1914 р. почався «вульфівський період» вивчення кримської флори. У Никітському ботанічному саду він працював протягом 12 років, а саме до 1926 року.

Слід зазначити, що період 1910-1920 рр. на Кримському півострові характеризується головним чином розвитком туризму, але все ж певна кількість енергії з боку таких ентузіастів як Є.В. Вульф, С.С. Верстатів, Н.І. Кузнецов та інші, приділялась розробці програми збирання відомостей для вивчення гірської кримської природи. Ідея організації в Ялті природно-історичного музею в широкому сенсі слова зародилася ще в 1916 році.

4 липня 1916 на нараді в Артеку, на якому були присутні О.В. і С.І. Метальникова, професор Н.І. Кузнецов, Є.В. Вульф, Є.Е. Лейтнекер, А.С. Моїсеев та ін., обговорювалося питання про створення в Ялті природно-історичного музею, що об'єднує єдиним будинком і цілісної організацією різні установи і суспільства. У рішенні наради було записано: «Для цього бажано дружнє об'єднання земства, міського самоврядування, Кримсько-Кавказького Гірського клубу, Никітського ботанічного саду, Лісового відомства. Комітету виноградарства і виноробства, місцевого медичного відділу, Сімейської відділення Пулковської обсерваторії, Ліги для боротьби з туберкульозом, місцевих навчальних закладів та інших громадських організацій. Були розроблені пропозиції щодо створення музею». Але реалізацію цих пропозицій зробили через кілька років.

У 1915 році Никітський сад очолив професор Н. І. Кузнецов (1864-1932), флорист-систематик і ботаніко-географ. З його схвалення Є. Вульф організував ботанічний музей, заново створив Гербарій кримської флори, різноманітв діяльність створеного їм же ботанічного відділу. Спільно з ним Є. В. Вульф створив в саду Ботанічний кабінет і Гербарій, організував закладку розсадника лікарських і ароматичних трав, заклав експозицію місцевої флори за запропонованою їм філогенетичної схемою.

Слід зазначити, що завдяки ініціативі Є.В. Вульфа, А.А. Яната, М.М. Клепінін та інших вчених, які входили в Кримське товариство дослідників природи та любителів природи (КОЕЛП), засноване в 1910 році, степова ділянка під Сімферополем перейшла в статус заповідного. У тому ж році кримські природоохоронці намагалися купити у селянського товариства цілинний ділянку «Кам'яна могила», проте не знайшлося потрібної суми - 300 рублів.

В середині квітня 1919 року в Криму на 75 днів була відновлена радянська влада. Ялтинський Військово-Революційний Комітет у травні місяці приймає рішення про переведення Ялтинського природно-історичного музею з колишніх казарм Віленського полку в Лівадії в будівлю колиш-

шого пансіону чоловічої гімназії і виділяє 6000 рублів на витрати з переїзнення. В цей же час в Комісаріат освіти направляється документ «Завдання Ялтинського природно-історичного музею», в якому визначена структура музею та основні завдання на 1919 рік. У зв'язку з тим, що більшість відвідин музею доводилося на школярів, музей набував загальнодержавне значення «як провідник правильних знань про батьківщину». У музеї був шкільний відділ, був шкільний природно-історичний музей, шкільний рухомий музей, влаштовує заняття з дітьми та екскурсії.

Вчені, серед яких був Є.В. Вульф, постійно й енергійно виступали за збереження кримської природи, окремих пам'яток. Слід зазначити, що відстоюючи свої права, вчені добилися того, що держава присвоїла статус охороняемого заповідника: буковим лісам заказника Кримської царського полювання, сосновому лісі від Ялти до Ай-Петрі, ялівцевим лісах в Ханакі (урочище Канака) Туакской лісової дачі (р-н с. Привітне Судакського району). З 1909 року Лісовим департаментом охоронялися від випасу ділянки на Ай-Петрінській і Никитських яйлах. У 1923 році ділянку на Никітській яйлі увійшов до складу заповідника.

Будучи членом «Ялтинського відділення Кримського гірського клубу», Є. В. Вульф залишив хоч і не значний, але вклад, в історію туризму в Криму, а особливо на Південному березі. Членами клубу, в різні роки були, інженер-будівельник і археолог Л. А. Бертсьє-Делагард, майбутній геолог А. С. Мойсеєв, ботаніки І. В. Ваньков та Є. В. Вульф, кліматолог І. М. Педдакас та ін.

В «Ялтинському відділенні Кримського гірського клубу» було понад сто осіб, які об'єднувалися за секціями. Секція пішохідних екскурсій розробила маршрути по Південному березі від мису Аїя до Алушти і далі до Карадагу, на Чатирдаг і через Ай-Петрі в околиці Бахчисарая. До 1916 р. 21 маршрут був підготовлений до експлуатації. Кожен маршрут мав власне маркування і знак, якій щорічно перед сезоном оновлювався. Екскурсійний сезон тривав з початку березня до кінця жовтня, в інший час року екскурсії в гори проводилися з дозволу правління клубу. Серед екскурсантів найбільшим успіхом користувалися екіпажні екскурсії. Спочатку подорожували на звичайних возах, з отриманням доходів клуб став орендувати лінійки на гумовому і залізному ходу. Основна маса екскурсантів воліла лінійки на гумовому ходу, що свідчить про поганий стан південнобережних доріг. У 1914 р. було організовано понад 430 таких екскурсій. З ростом популярності клубу зростала кількість екскурсантів. Якщо в 1897 р. в 276 екскурсіях взяли участь 3000 чоловік, то в 1902 р. - більше 8000. До 1914 р. загальна кількість пішохідних та екіпажним екскурсій перевищило 700, а кількість учасників зросла до 15 000.

У 1918 році в країні відбувається III і IV з'їзд об'єднаного комітету наукових установ і суспільств Таврійської губернії і створюється комісія по справам Кримського заповідника, в завдання якої входить його установа, подальше розширення і уточнення території. Є.В. Вульф так само брав безпосередню участь в якості члена комісії у справах Кримського заповідника. У наступна 1919 р. Раду Міністрів Кримського краю Уряду видає декрет про утворення Кримського заповідника на місці колишнього царського полювання.

10 березня 1918 р. № 1113

ПОСТАНОВА

Ради Міністрів Кримського Крайового Уряду

Рада Міністрів у засіданні 10 березня 1919 року, заслухавши доповідь Міністра Землеробства і крайових Майно,

постановив:

I. Заснувати в районі колишньої царської полювання в Криму Кримський Національний заповідник і лісову біологічну при ньому станцію.

II. Затвердити при сем Положення про Кримський Національному заповіднику, з лісовою біологічною при ньому станцією.

Голова Ради Міністрів, Міністр Землеробства і крайових Майн С. Крим та підписи семи інших міністрів.

Таким чином, Кримський заповідник, а не Асканія-Нова, і не Астраханський і Пензенський (як пишуть багато авторів) став першим заповідником майбутнього СРСР після 1917 року (правда з 1920 по 1923 рр.. Кримський заповідник не функціонував).

Значно вплинув на подальший розвиток заповідної справи на Україні приклад Росії - підписаний В. І. Леніним 16 вересня 1921 декрет РНК РРФСР «Про охорону пам'ятників природи, садів і парків».

На початку 20-х років питання про створення заповідника Мис Мартьян піднімає кримський ботанік Є.В. Вульф. Його підтримав лісівник А.Ф. Скоробогатий, а також Кримське товариство дослідників природи та любителів природи, Кримське відділення ВООП. Заповідник тоді не був створений (це сталося лише в 1973 р.). Не відомо - чи був заказник. Проте дирекція Нікітського ботсаду (куди входила ця територія) в 20-30-ті роки

дуже уважно ставилася до збереження мису Март'ян.

Є. В. Вульф-один з перших учених, хто розробив і втілював у життя докладну програму роботи з ефіроолійних, лікарськими, дубильними, харчовими і фарбувальними культурами, що передбачає будівництво невеликого заводу для добування ефірних масел. Підтримка Департаменту землеробства дозволила всього за 1916-1917 роки здійснити цю програму. Після революції, коли імпорту масел за кордону припинився, саме Нікітський Ботанічний сад дав радянській країні потрібні культури, посадковий матеріал і розроблену технологію отримання ефірних масел.

Завдяки програмі, розробленій Є. В. Вульфом, на алуштинській землі перші плантації лаванди з промисловою метою були закладені в 1930 році. На наступний рік на базі відділення радгоспу лікарсько-технічної сировини був створений Алуштинський ефіроолійний радгосп-завод. Його плантації спочатку перебували в долині. Так в Алуштинському краєзнавчому музеї зберігаються копії двох фотографій плантацій лаванди, розроблених на території сучасного Приморського парку. Підпис внизу - «Лаванда-Віра». Так, французи називали масло, яке вони видобували з лаванди сорту «Vera», що в перекладі з латинської означає «справжня». Кущ саме такої лаванди в 1924 році і придбав для своєї колекції Нікітський ботанічний сад, звідки і пішла лаванда «справжня» в свою нову кримську життя

Незабаром стало ясно, що гірська лаванда на те й гірська, щоб рости не біля моря, а в горах. Як з'ясували фахівці, саме там, на висоті від 400 до 700 м. над рівнем моря і виростає «справжня» лаванда, від якої французи навіть в роки труднощів зі збутом відмовитися не захотіли. Протягом години після зняття кольору з куща лаванда повинна бути перероблена. Її масло містило складних ефірів не 42 відсотки, як це передбачають норми міжнародного стандарту, а 53 відсотка. Тому й купували в 1980-і роки лавандова олія алуштинського виробництва Японія, Англія, НДР, Куба і навіть вимогливі французи.

У 1914 році Є.В. Вульф зібрав гербарій, який нараховував 100 000 аркушів і являв собою унікальну колекцію флори Криму. Цей гербарій під час війни захопили німці, і після звільнення Ялти, коли сад почали відновлювати, директор Саду Анатолій Сафронович Коверга відправився на пошуки гербарію. Проїхавши тисячі кілометрів по дорогах Польщі та Німеччини, він виявив гербарій в містечку під Берліном і повернув його в Крим.

Приділяючи багато уваги дослідженням Кримського півострова, Є.В. Вульф був активним прихильником гіпотези дрейфу материків А. Ве-

генера. Теорія пояснює наявність ендемічних видів рослин на різних територіях, завдяки руху, об'єднання і розпаду континентів, заснованих на тектоніці плит. Вульф так само вважав острівна походження флори Криму цілком імовірним, завдяки значному відсотку ендемічних видів.

Ідею Є.В. Вульфа поділяв і підтримував Х. Стевен, додаючи від себе, що «135 видів ендемічних рослин-це кількість значно менше того, яке можна було б очікувати». В результаті довгого і копіткого вивчення і дослідження рослин в різних точках Кримського півострова, Є.В. Вульфом був виявлений ряд біологічних таксонів. Цей вклад в систематику живої природи, назавжди залишить за собою відбиток видатного вченого, а в ботанічній (бінарній) номенклатурі ці назви доповнюються скороченням «E.Wulff».

Список ендемічних рослин, відкритих Є.В.Вульф:

- **Fagaceae** *Fagus hohenackeri* Palib. ex E.Wulff -- Fl. URSS v. 354 (1936), in syn. (IK)
- **Liliaceae** *Tulipa monticola* E.Wulff -- Fl. Taurica i. Fasc. 3, 41 (1930). (IK)
- **Linaceae** *Linum alexeenkoanum* E.Wulff -- Bull. Soc. Nat. Mosc., Biol. 1939, n. s. xlviii. Livr. 2-3, 15, 17 (1940). (IK)
- **Orchidaceae** *Orchis wanjkovii* E.Wulff -- Fl. Taurica i. Fasc. 3, 97 (1930). (IK)
- **Scrophulariaceae** *Paederotella* (E.Wulff) Kem.-Nath. -- Zаметki Sist. Geogr. Rast. 17: 21. 1953 ; Not. Syst. (Tbilisi) (IK)
- **Scrophulariaceae** *Verbascum artvinense* E.Wulff -- Bull. Mus. Cauc., Tiflis xi. 68 (1917). (IK)
- **Scrophulariaceae** *Verbascum erivanicum* E.Wulff -- Bull. Mus. Cauc., Tiflis xi. 66 (1917). (IK)
- **Scrophulariaceae** *Verbascum flexuosum* E.Wulff -- Bull. Mus. Cauc., Tiflis xi. 66 (1917). (IK)
- **Scrophulariaceae** *Verbascum paniculatum* E.Wulff -- Bull. Mus. Cauc., Tiflis xi. 67 (1917). (IK)
- **Scrophulariaceae** *Verbascum transcaucasicum* E.Wulff -- Bull. Mus. Cauc., Tiflis xi. 69 (1917). (IK)

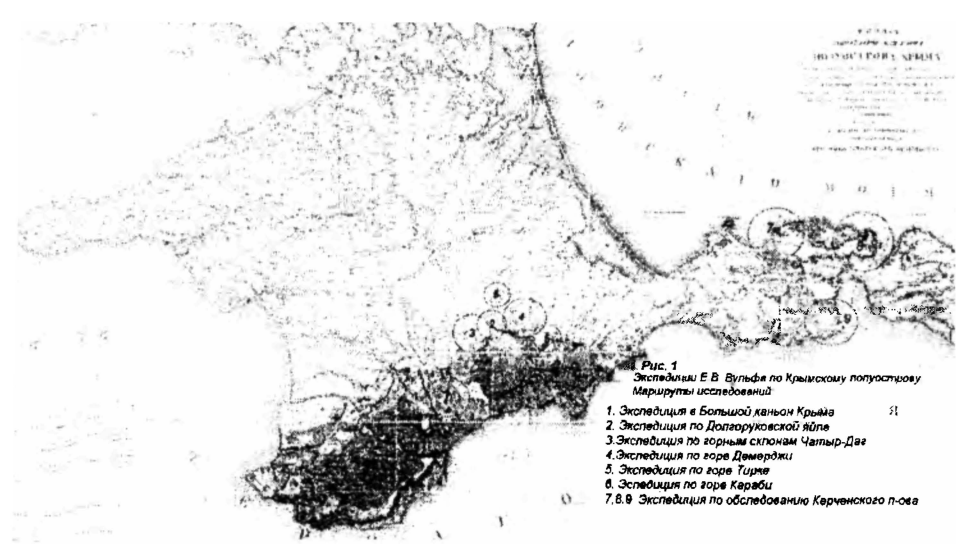

Рис. 1
 Експедиції Е.В. Вульфа по Кримському півострову
 Маршрути досліджень

1. Експедиція в Большой каньон Крима
2. Експедиція по Долгоруковской плите
3. Експедиция по горным склонам Чатыр-Даг
4. Експедиция по горе Демерджи
5. Експедиция по горе Тузге
6. Еспедиция по горе Караби
- 7, 8, 9. Експедиция по обследованию Керченского п-ова

У 1920 році Є. Вульфа запросили на роботу в Таврійський університет, заснований в 1918 році, і Євгеній Володимирович почав поєднувати наукову діяльність в Нікітському саду з педагогічною в Сімферополі. Через рік Є. Вульфа обрано професором кафедри ботаніки, яку він же і очолював після від'їзду Н. І. Кузнецова до Петрограду. Вельми цікавий запис того періоду, залишений академіком В. І. Вернадським у своєму щоденнику 27 квітня 1920: «Заходив до мене Вульф. Сьогодні він читає вступну лекцію». Той факт, що ботанік-садівник, співробітник Нікітського ботанічного саду, запросто заходив до самого Вернадського з пробної лекцією, говорить багато про що. І перш за все - про авторитет Вульфа як глибокого знавця рослинного світу Кримського півострова.

Поєднуючи наукову діяльність в Нікітському саду, педагогічну діяльність в Таврійському університеті, вчений займався і дослідницькою діяльністю, беручи участь в експедиціях по Кримському півострову.

Навесні 1924 року, комплексна експедиція з ботаніками Є. В. Вульфом і С. А. Дзевановським і геологом М. М. Решеткіним вирушає у Великий каньйон Криму. Отримані дані виявляються цікавими для широкого круга любителів природи і в Москві організовується експедиція (1925), метою якої є зйомка кінофільму про цей пам'ятник природи.

Практична наукова діяльність вченого знайшла своє відображення в різних інших експедиціях по території Кримського півострова для збору зразків і узагальненню відомостей про рослинний світ півострова. Маршрути польових досліджень Є.В. Вульфа пролягли у всі куточки півострова. Він

зробив більше 20 експедицій. Маршрути його досліджень пролягали переважно по центральних і східних яйлах Криму: Долгоруковська, Чатир-Даг, Демерджи, Тирке, Карабі. Він зробив більше 20 експедицій. Завдяки інтенсивній роботі всього за 12 років (1914 – 1926 рр.) Є.В. Вульфа і його співробітникам удалося створити обширний гербарій, в якому кримський відділ складався з майже 26 000 листів і був найповнішою колекцією видового складу флори Криму. Вона нараховувала близько 2200 видів, для прикладу, сьогодні ботаніки знають вже 2602 види. Зібраний матеріал дозволив Є.В. Вульфу приступити до роботи над найбільшою в історії вивчення Криму ботанічним зведенням «Флора Крима», яке дасть можливість пізнати складний рослинний покрив півострова і раціонально використовувати рослинні ресурси.

У 1925 році, спільно із завідувачем кафедрою зоології І. І. Пузановим і своїм колегою, ботаніком С. А. Дзевановським Євген Володимирович відправився в експедицію по обстеженню Керченського півострова. Цей регіон Криму, як відомо, рясніє підступними грязьовими сопками, які час від часу «оживають», викидаючи назвні потоки бруду і викликаючи миттєві розломи поверхні ґрунту (їх називають ще «грязьовими вулканами»). Під час одного з таких викидів Євген Володимирович ледь не загинув. Врятувати вченого, від шиї до ніг покритого сіркою брудом, ледь не потонув у вирі ожила грязьовий сопки, вдалося професору І. І. Пузанову, який, у свою чергу, теж не раз ризикував життям під час експедицій.

Підсумком поїздок по крайньому схід Криму стала робота Є. В. Вульфа «Керченський півострів і його рослинність у зв'язку з питаннями про походження флори Криму».

Через рік після експедиції професора Є. Вульфа по Великому каньйон Криму в 1925 році в Москві вийшла в світ монографія «Рослинність східних яйл Криму, їх меліорація и господарське використання». До виходу цієї монографії окремі Публікації Є. В. Вульфа поміщалися в збірці «По Криму», ґрунтовній книзі «Крим: Путівник в 2-х частинах», виданої в Сімферополі, в 1914 році. Таку назву «чорний путівник» отримав, завдяки кольору палітурки. Але той обсяг накопиченого досвіду, отриманих знань в результаті досліджень і наукової діяльності вимагав від ученого написання ще не однієї фундаментальної праці.

Незабаром йому випаде можливість опублікувати 3 випуска першого тому «Флори Крима» (1927 - 1930 рр). Думка про створення «Флори Крима» з'явилася у Євгенія Володимировича давно, ще в 1910 - 1911 рр., згадував його учень, в майбутній професор С.С. Станков. Він зустрівся з Вульфом в Нікітському саду в 1916 р. и впродовж 25 років працював разом

ішим над вивченням флори Криму.

Опублікування «Флори Криму»- це була п'ята за 150 років спроба узагальнити видовий склад рослинного світу Кримського півострова після К.І. Габліца, П.С.Палласа, Х.Х.Стевена і В.Н.Агеєнко. Через різні причини, включаючи Велику Вітчизняну війну, публікація 10 випусків «Флори Крима» розтягнулася на 42 роки і була завершена в 1969 році при участі в цілому 27 ботаніків Криму, Москви, Ленінграда, Києва, Тбілісі. Це книга яка дасть можливість пізнати складний рослинний покрив півострова і раціонально використовувати рослинні ресурси.

Окрім наукових досліджень слід зазначити і педагогічну діяльність Є.В. Вульфа. З 1920 р. він – приват-доцент, а в 1921 – 26 рр. – професор Таврійського університету (згодом педагогічного інституту, нині – Таврійського національного університету ім. Вернадського). Так само, до нас дійшов унікальний документ - посвідчення № 531 від 27 червня 1923 р., видане Є. В. Вульфу як завідувачеві кафедри морфології і систематики рослин Кримського сільськогосподарського інституту.

У 1921 році Микола Іванович Кузнецов виїхав до Петрограду, і всі наукові роботи Никітського ботанічного саду в Криму став координувати Е. В. Вульф.

Ще будучи співробітником Московського ботанічного саду і одночасно приват-доцентом Московського університету, Євгеній Володимирович став членом Кримського суспільства дослідників природи і впродовж багатьох років що працював в Никітському ботанічному саду, вніс величезний вклад до його розвитку, будучи гідним продовжувачем справ і починів Х. Х. Стевена. Учений також багато часу приділяв роботі в архіві Никітського ботанічного саду. Вивчаючи архів саду Вульф знайшов в справах за 1857 і 1858 років дві чернетки звітів «Сімферопольського деревного розплідника і городу», що полягає при нім, за ці роки. Пояснюється знаходження їх тут тим, що, «з причини хвороби тодішнього директора Никітського саду Гартвіса, його замінював помічник інспектора сільського господарства Південної Росії Ф. Келлер, на якому лежало і завідування зазначеним розплідником». По цих матеріалах, як повідомив Вульф, можна було познайомитися з історією Сімферопольського деревного розплідника, оскільки архіву цієї установи ніде не збереглося, і тому абсолютно невідомі були ні його завдання, ні його діяльність, ні доля, що осягнула його.

Крім того, у Вульфа були листи, передані йому А. А. Стевенем, внуком засновника Никітського ботанічного саду. У них Х. Х. Стевен звертається до інспектора сільського господарства південної Росії баронові

М.Биберштейну з проханням про сприяння в створенні сімферопольського саду, пояснюючи це тим, що унаслідок логаних шляхів сполучення і віддаленості від міст Никітського саду продаж молодих дерев скрутний. Цей проект не зустрів підтримки у М. Біберштейна.

Розплідник був заснований тільки в 1844 р., коли Х. Стевен був призначений інспектором сільського господарства південної Росії. Сімферопольський деревне розплідник був заснований в 1844 р., перебував у Перекопській дороги (сучасний бульвар Леніна). Вважався розсадником або садом 3-го розряду з фруктовими та лісовими деревами. Культури, вироблялися в розпліднику, були значно ширше його назви, так як крім розведення посадкового матеріалу, в розпліднику культивувалися і сільськогосподарські та технічні рослини, а також вироблялися акліматизаційні досліді.

Розплідник проіснував до 1861 р., коли він був закритий, а майно його продано з аукціону, про що були дані, за словами Вульфа, у справах Никітського саду за цей рік. У 1863 р. на місці розплідника було засновано Сімферопольське жіноче спархіяльне училище (нині на цьому місці розташовуються корпуси Кримського державного медичного університету ім. С. І. Георгієвського).

У 20 роки ХХ століття в Криму гостро постає питання про збереження та відновлення лісів. Необхідно зазначити, що для яйл Криму проблема лісу і до теперішнього часу - одна з найскладніших. У спеціальній літературі вона обговорюється вже більше 150 років. В результаті одні дослідники схиляються до думки про те, що безлісся - явище первинне, тобто одвічне. Прихильники версії початкового безлісся яйл Криму пояснюють це різними причинами. Так, Е. Парро (1815 р.) вважає, що воно викликане крутизною схилів, по яких дерева не можуть піднятися на плато.

На думку М. Вагнера (1843 р.), насіння дерев на плато втрачають здатність до лісооновлення, а А. Ремманн пояснює це тим, що малопотужні ґрунту не дають достатньої їжі і опори для деревних коренів. Точка зору В. Н. Аггеєнко (1847 р.) і К. Л. Гольде (1898 р.): суворий клімат, кам'яністі ґрунти, сильні вітри. За Г. І. Танфільєва (1902 р.), причина безлісся - рясне зрошення ґрунтів і пізніше звільнення від снігу. Нарешті, А. А. Яната (1916) і Г. І. Поплавська (1925) висловлюють думку, що яйли, подібно альпійським лугам, лежать вище вертикального розташування лісів.

Однак Є.В. Вульф, Н. А. Буш та І. К. Пачоський на протигагу прихильникам «безлісся - явище споконвічне» і тим хто не вважав безліса початкових, теж висуває різні версії. Так Ф. П. Кеппен (1885 р.): низькі температури і люті морози; Х. Х. Стевен: вітри, властивості ґрунту,

недостатність вологи; А. М. Шугулов (1907): корозійна діяльність води, змив ґрунту і т. д., вважають головною причиною в діяльності людини, насамперед у багатотваровій пастьбі худоби і викликано непомірне господарською діяльністю людини.

Досліджуючи рослинність на Долгоруковской яйлі Є.В. Вульф й інші вчені виявили, що тут переважають гірські чоноземовидні щебенчатойкам'янисті ґрунти, які у зв'язку з інтенсивним випасом худоби сильно порушені. У ті роки яйли використовувалися людиною головним чином як гірського пасовища. На лучних низинах з намівною шаром ґрунту були подекуди невеликі ділянки, придатні для землеробства.

Плоскогір'я на думку Є.В. Вульфа багато трав'янистою рослинністю. Найбільшого поширення тут отримали чабрецево-тіпчаковіє спільноти, особливо в східній частині. За північним відрогів яйли і центральній її частині переважають дубравніково-тіпчаковіє спільноти, а по днищ карстових воронки і за їх пологих схилах - злаково-подмаренніковіє. По краю плато, на всій його довжині, росте ліс з дуба, граба, бука, клена та інших широколистяних порід.

Проблемі яйлинських лісів присвячено спеціальне дослідження А. Т. Артюшенко і В. Г. Мішнева, що використали дані пилкових і спорових аналізів, вивчення древніх вугілля і т. д., які надалі довели правоту думки Є.В. Вульфа. Результати цих робіт показали, що процес заліснення кримських плоскогір'їв носив змінний характер. Таким чином, узагальнення результатів багатьох спостережень і досліджень, а також аналіз думок і гіпотез, учених кількох поколінь дає підставу вважати, що безліса яйл пояснюються, що безліса - явище не первинне і не одвічне.

Крім заповідних місць, на Долгоруковской яйлі повсюдно зустрічаються рідкісні рослини, занесені до Червоної книги УРСР. До таких рослин належать багато з яких вперше були описані Є. В. Вульфом, адоніс весняний (горицвіт), асфоделіна жовта, бересклет карликовий, живокіст Палласа, ковила каменелюбна, крокус прекрасний, півонія кримська, півонія тонколиста, підсніжник складчастий, сон-трава, фіалка скельна, цмин сильнопакнувших, ясколка Біберштейна, або кримський едельвейс, та інші

Останні 16 років творчої діяльності Є.В. Вульфа проходили у Ленінграді. У 1925 році Микола Іванович Вавилов (1887 - 1943) запросив його у Все-союзний інститут прикладної ботаніки і нових культур, в Ленінград. У штат Євген Володимирович був зарахований 1 лютого 1926 на посаду вченого фахівця. Тут він спочатку організував секцію ефіроолійних рослин. Після організації Всесоюзного інституту олійних і ефіроолійних рослин ці культури були виключені з програм вавіловського інституту. Тоді, Є.В.

Вульф став завідувати відділом географії, систематики та екології культурних рослин.

Наукові дослідження і теоретичні узагальнення Є.В. Вульфа були тісно пов'язані з концепціями Н.І. Вавилова, який вважав основою основ всієї інтродукційної діяльності ідеї ботанічної географії та еволюції рослинного світу, що змінюється в просторі і в часі. Н.І. Вавилов давав Є.В. Вульфу на перегляд і редагування свої праці. Він же призначив Є.В. Вульфа головним редактором «Культурної флори СРСР» - цього багатотомної фундаментальної праці колективу ВИРа, в той час як сам Н.І. Вавилов здійснював загальне наукове керівництво. Творча співдружність Н.І. Вавилова і Є.В. Вульфа в справі створення «Культурної флори СРСР» - яскравий доказ їх глибокого взаєморозуміння і взаємовпливу.

Робота Євгена Володимировича у ВИРі в цілому проходила дуже успішно і плідно. Уже в 1927 р. Н.І. Вавилов в листі до Є.В. Вульфа, відправленому з Іспанії, повністю схвалюючи його діяльність, писав: «Ваша робота за минулий рік і все інше мені, особисто, дуже до душі». Закінчується лист багатозначним закликком: «В міру сил і можливостей держайте».

Є.В. Вульф в 1927 р. брав участь в експедиціях до Італії і до Франції, де він не тільки зібрав великий інтродукційний матеріал по ефіроолійних рослин, але вивчив досвід їх культивування. Основний же внесок Є.В. Вульфа в експедиційну діяльність ВИРа висловився в наданні потужного сприяння знаменитим подорожам Н.І. Вавилова.

У 1931 р. Є.В. Вульф почав працювати і в гербарії культурної флори, а з 1934р. був призначений завідуючого гербарієм і одночасно заступником завідувача відділом географії, систематики та екології. Однак, починаючи з 1936 р., відділ гербарію фактично злився з відділом географії, систематики та екології культурних рослин і з 1937 р. по 15 листопада 1941 Є.В. Вульф складався завідувачем всього «подвійного» відділу географії та гербарію. У тому ж 1936 році, Президія ВАСГНІЛ присудила йому вчений ступінь доктора біологічних наук без захисту дисертації.

В 1935-1940 рр.. він став завідувачем відділом географії, систематики та екології офіційно значився сам Н.І. Вавилов, Євгеній Володимирович був його заступником. Однак Вавілов просто фізично був не в змозі безпосередньо керувати відділом. Тому фактично Є.В. Вульф виконував не тільки свої обов'язки, але обов'язки керівника всього відділу. Таке своєрідне колективне керівництво виявилось можливим завдяки їх глибокого взаєморозуміння на базі принципового єдності наукових поглядів.

Науково-дослідна діяльність Є.В. Вульфа у вирі характеризувалася вищитковою широтою: вона охоплювала багато розділів як теоретичної, так

і прикладної ботаніки. Протягом Вирівського періоду він опублікував понад 140 наукових праць, у тому числі кілька капітальних монографій, а також понад півсотні рефератів і рецензій.

Однак, перед Великої Вітчизняної Війною політична зупинка в країні стала загострюватися, і видатному вченому стало все складніше займатися науковою, дослідницькою та викладацькою діяльністю.

У 1932 році Іоффе заснував в Ленінграді агрофізичні інститут, вперше поставив досягнення фізики на службу сільському господарству. Однак в 1939 році Лисенко закрити інститут. Він не вірить, що є така наука агрофізика. «Фізика - це наука про мертву природу, а сільське господарство має справу з живою рослиною і ґрунтом, - заявив Лисенко - президент ВАСГНІЛ. Тому нічого спільного між ними бути не може ...» Копію листа академіка Іоффе з протестом проти знищення агрофізичні інституту можна знайти в архіві Вавилова. Очевидно, два академіка, фізик і рослинництва, спільно обговорювали дивну обстановку, що склалася в науці. У Вавилова теж в цей час досить причин для невдоволення.

Восени того ж 1939 року, поки він перебував у науковому відрядженні, Лисенко особистим наказом змінив весь склад вченої ради в Інституті рослинництва. Без консультації з директором ВИРа з вченої ради вигнали найбільших генетиків, фізіологів, цитологів, садівників «за принципом вилучення осіб, які дотримуються в генетичних і селекційних питаннях інших поглядів, ніж Лисенка». Шлях до вченої ради був закритий для Карпеченко, Левитського, Розанової, Вульфа, Говорова, Пангало, Базилевський, Столетова, Бахтєєва, Н. Р. Іванова, Ковальова, Кожухова, тобто, по суті, для тих, хто був кольором, гордістю ВИРа, найбільш талановитими кадрами інституту.

Довше інших протримався в інституті професор Є. В. Вульф. Близку освічену ботанік, географ, теоретик, автор класичних праць з походженням і поширенням земної флори, він, за словами професора синської, «хотів перетерпіти», але загальне біснування зрештою змусило його покинути інститут. Арешти не припинялися і ставали все більш незрозумілими. Він потрапив в список Вирівська корифеїв, яких Лисенко в 1939 р. намагався вигнати з Вченої Ради ВИРа. Після арешту Н.І. Вавілова, Вульф зрозумів, що йому тут не можна залишатися, і перейшов цілком на викладацьку роботу.

Одне з останніх згадок про нього, залишив С.Ю. Липшиц, характеризуючи Є.В. Вульфа, як: «Це була людина незвичайної доброти, доброзичливості до людей, завжди готовий поділитися своїми великими знаннями, радів успіхам в області улюбленої ботаніки, без якої він не

мислив собі життя».

Найбільшою масштабністю, глибиною, плідністю і новизною відрізнялися дослідження Є.В. Вульфа, присвячені глобальним проблемам ботанічної географії. Він розробляв найскладніші історичні аспекти її, доступні тільки вченим з величезною ерудицією, потужним синтетичним інтелектом, виключної цілеспрямованістю, і колосальною працездатністю. Євген Володимирович мав одночасно всіма цими досить рідкісними здібностями. Про це дуже переконливо свідчать три фундаментальні монографії з історичної географії рослин: «Введення в історичну географію рослин» (1-е видання, 1932; 2-е видання, 1933), «Історична географія рослин» (1936) і «Історична географія рослин: Історія флор земної кулі» (1944, опублікована посмертно).

Ці капітальні монографії не мають аналогів у вітчизняній літературі; навряд чи вони є і в зарубіжній. Про глибину наукової думки і широтою географічного охоплення досліджень можна судити по самому назвою праці та його змісту. Вивчення флор земної кулі вимагає перш за все проведення їх інвентаризації, тобто обліку всіх видів рослин (практично видів вищих рослин - насінних і папоротеподібних), які ростуть на території, флора якої обрано в якості об'єкта вивчення (материк, острів, держава або його частина, ботаніко-географічна область і т.п.). Інвентаризацією виявляється загальна чисельність видів флори, їх розподіл між різними систематичними групами. Показником багатства флори служить загальна чисельність видів рослин (на сумірних територіях).

Як ми можемо бачити, цей видатний учений будував ще багато творчих планів, яким вже не призначено було збутися. У книзі виданій в 1944 році вже після його загибелі під час Великої Вітчизняної війни він написав передмові: «Ця книга являє собою другу, основну частину цього розділу географії рослин і має на меті підвести підсумки даних вивчення викопної та сучасної флори, історії її розвитку до початку впливу на неї людини. Зміни ж флор, під впливом цього нового, потужного чинника так різноманітні, що вже не можуть увійти в цю книгу і складуть третю частину моєї роботи, підготовлювану до друку «.

21 грудня 1941 року Є. В. Вульф разом з хазяйкою квартири, в якій його сім'я проживала після авіанальоту на їх будинок, Н. А. Бикової-Конраді прийшов на Ситний ринок для обміну речей на продукти. Був недільний день. Німці знали, що на ринку буде багато людей і зробили варварський авіаналіт на блокадників. Є. Вульфу дістався один маленький уламок бомби, але він догодив в серці. Його тіло випадково знайшли опісля декілька днів в морзі Ерісмановської лікарні і поховали в останній день 1941 року

на Серафимовському кладовище Ленінграда.

Підводячи підсумок діяльності Євгена Володимировича Вульфа на розвиток фундаментальних досліджень, спрямованих на практичне вирішення проблем сучасної біології, плідний розвиток досвіду культивування ефіроолійних рослин, розробці питань щодо заповідній справі в Криму, можна стверджувати, що без блискучої наукової роботи цього видатного вченого-біолога і натураліста стан науки, а так же потенціал її розвитку на сьогоднішній день перебував би у скрутному становищі.

Використана література:

1. Вульф Е. В. Опыт деления земного шара на растительные области на основе количественного распределения видов // Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции. Сер. 1. 1934. Вып. 2. С. 3—67

2. Гарагуля В. К. Евгений Владимирович Вульф в воспоминаниях / В.К. Гарагуля // Евгений Владимирович Вульф-крупнейший крымский флорист XX века. - Киев, 2002. - С. 115-120.

3. Дмитриев В. Н. Поездка в горную часть Крыма: Записки Крымского горного клуба. - Вып. 2. - Одесса, 1892. с. 20.

4. Записка об ученых трудах профессора Московского университета Г.В. Вульфа / А.П. Карпинский, В.И. Вернадский, А.Е. Ферсман, А.Ф. Иоффе // Там само. - С. 45-47.

5. Котов С.Ф., Вахрушева Л.П., Репецкая А.И. Значение научного наследия Е.В.Вульфа для современных фитоценологических исследований Крыма // Евгений Владимирович Вульф – крупнейший крымский флорист XX века. – К.: Стилос, 2002. стр. 67-69.

6. Лукс Ю.А., Лукс К.А., 1976. К истории создания заповедника “Мыс Мартьян”. Научные основы охраны и рационального использования природных богатств Крыма. Труды Государственного Никитского ботанического сада, т. IXX, стр. 18—25.

7. Мирзоян Э. Н. Николай Иванович Вавилов и его учение М.: Наука, 2007. С. 42, 43. — 184 с.

8. Слизик-Маслова Л.Н. Евгений Владимирович Вульф - крупнейший крымский флорист XX века / Министерство культуры Республики Крым; Министерство культуры Республики Крым. - К. «Стилос», 2002. - 222 с. : ил.

9. Станков С. С. Человек и растение. — М.: Просвещение, 1965. 207 с.

10. Шандуренко Г. В. Николай Иванович Вавилов (1887–1943) // Биология газета. — Издательский дом «Первое сентября», 2000. — № 3 (533)

/ Г. С. Смородин, В. В. Паршиков // Почвоведение. 1972. № 6. С. 57–67.

28. Справочник по почвозащитному земледелию / под ред. И. Н. Безручко, Л. Я. Мильчевской. К. Урожай, 1990. 278 с.

29. Структурно-функциональная роль почвы в биосфере. М. ГЕОС, 1999.

30. Швобс Г. И. Теоретические основы эрозиоведения. К. Вища школа, 1981. 224 с.

31. Edwards, W. M., Owens, L. B. Large storm effects on total soil erosion // J. Soil Water Conserve. 1991. V. 46. P. 75–78.

32. Smith, R. M., Stamey, W. L. Determining the range of tolerance erosion // Soil Science. 1965. V. 100. N 6. P. 414–424.